

IZAZOVI BIOETIKE

Razgovor s profesorom **dr. sc. Fra Lukom Tomaševićem**

Profesor moralne teologije na KBF-u u Splitu

Potpredsjednik «Hrvatskog bioetičkog društva»

Počeci: *Možete li nam ukratko predstaviti bioetiku? Odnosno, od kada je ta znanost, tko joj je idejni začetnik, te na koncu koja su glavna područja kojima se bavi?*

Fra Luka: Nastanak bioetike valja postaviti u kontekst jednosmjernog znanstveno-tehničkog napretka u biomedicini i biotehnologiji. Ona je prvotno izrasla iz medicinske etike, odnosno od velikih problema u suvremenoj medicini, dok se danas smatra etikom života. Bioetika je znatno šira od medicinske etike upravo stoga što obuhvaća i medicinsko-biološka istraživanja (biomedicine i biotehnologija), njihove primjene na čovjeka i njihovo društveno normiranje. Današnji pojam *bioetike* obuhvaća ljudsku odgovornost naspram svih oblika života koji postoje u svijetu.

Bioetika je nastala kao moralna refleksija unutar «nove medicinske situacije», ali kako se brzo mijenja i želi obuhvatiti čitav život, ona postaje i pokazatelj «nove civilizacijske situacije». Kao takva, već je dostigla razinu etičke refleksije, dok je njezino problemsko područje poprimilo globalne razmjere te je postala planetarna etika života u novoj epohi kada je čitav naš život i svijet postao ugrožen znanstveno-tehničkim pristupom nadmoći nad prirodom koji se, u konačnici, sveo na korisnost.

Bioetika je mlada, nova i interdisciplinarna ili pluriperspektivna znanost ili područje u kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta i mjerila za orijentiranje u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete i okolnosti njegova očuvanja. Ona je i dio «moralne filozofije» koja traži i donosi sudove o valjanosti i korisnosti određenih ljudskih ponašanja i postupaka na život. Uzroke njezina nastanka valja tražiti i zbog promjena u distribuciji ekonomske moći, u sve većem rastu čovjekovih građanskih prava i u sve većoj autonomnosti osobe. Naime, u našem društvu je došlo do sukobljavanja legitimnih prava i interesa među ljudima, što je donijelo niz dilema i stvorilo sukob vrijednosti. Upravo je bioetika znanost koja se bavi konkretnim problemima i analizom racionalnih procesa te pokušava odrediti pravce djelovanja kako bi se umanjili sukobi u društvu.

I njezino ime je sasvim novo, a sadržaj se proteže na sve humanističke i društvene znanosti. Termin je sastavnica od dvije grčke riječi: *bios* (život) i *ethos* (etika ili moralka), što ju je 1970. god. skovao V.R. Potter II, profesor na Wisconsin sveučilištu u SAD-u, i zamislio ju kao «znanost o preživljavanju».

Upozorio je na ljudsko biološko znanje koje se zadnjih desetljeća silno širi i iz dana u dan raste i u koje je nužno unijeti i etičke vrijednosti. Godinu dana iza toga objavio je i knjigu pod značajnim naslovom «Bioetika – most prema budućnosti» što je izazvalo filozofe, teologe, sociologe, medicinare, biologe i pravnike tako da se silno gomilala bioetička literatura (danas samo na internetu postoje milijuni tekstova o bioetici i njezinim posebnim pitanjima). Tu je bioetika shvaćena kao određeni *most* (mostovna bioetika) koji bi nas trebao voditi prema sigurnijoj budućnosti. Riječ je o tome da bi bioetika trebala postati sveza između prirodnih i humanističkih znanosti, tj. između biološke znanosti i etike. Poznati profesor je ukazao na potrebu da održivi razvoj čovječanstva nužno mora uključiti i etički sustav i etičke vrijednosti. Tako je napravljen i iskorak prema *globalnoj bioetici* koja se mora temeljiti na ozbiljnim razmišljanjima i promišljanjima što nam ih nameću empirijske znanosti, posebice one biološke i biomedicinske.

Potter je dao i treću viziju bioetike: *duboka bioetika*. Naime, 90-tih se godina prošlog stoljeća uvidjelo da nikako nije dovoljan most između medicinske etike i etike okoliša. Nužno je prodrijeti dublje u uzroke nastanka kriza, tj. nužno je filozofski, pa i teološki, propitati razlike dobra i zla, razlike koje su teško eksperimentalno mjerljive, a koje su najočitije poslije otkrića ljudskog genoma, tj. kada se teško uspostavlja veza između gena i ljudskog ponašanja.

Ipak treba naglasiti da je prvotno bioetičko razmišljanje, ali i prvotni interes i popularnost, nastalo unutar medicinske etike, tj. unutar bio-medicine, a prvotni impuls etičkom razmišljanju na biomedicinskom području dala su dva katolička laika: liječnik A.E. Hellegers i njegov prijatelj filozof D. Callahan. Callahan je već 1969. bio osnivač *Hastings Centra* ili *Institute of Society, Ethics and Life* u gradiću kraj New-Yorka Hastings-on-Hudson, a Hellegers je 1971. na *Georgetown* sveučilištu (Washington) uveo bioetiku u sklopu *Kennedyjeva Instituta* (Joseph and Rose Kennedy Institute) i to kao *studij o ljudskoj reprodukciji i bioetici*. Tako je, zapravo, nastala *nova medicinska etika*, koja je dugo bila sinonim za bioetiku. Osnivačem prve bioetičke misli i pristupa neki smatraju protestanskog teologa J. Fletchera, ali ne smijemo zaboraviti ni poznate govore liječnicima i medicinskom osoblju pape Pija XII. u godinama poslije II. svjetskog rata.

Neki ulogu bioetike shvaćaju i šire te je dovode u svezu s demografskim pitanjem kao i s ekologijom. Općenito je prihvaćena definicija da je bioetika “sustavno proučavanje ljudskog ponašanja na području znanosti o životu i zdravstvene skrbi, ukoliko je to ponašanje ispitivano u svjetlu moralnih vrijednosti i načela” (Reich). Neki teolozi je nazivaju *etikom*

života jer se ona bavi svim pitanjima vezanim uz ljudski život, počevši od samog rađanja, zahvata tijekom života i umiranja. Današnji pojam *bioetike* obuhvaća ljudsku odgovornost nasuprot svih oblika života koji postoje u svijetu. Dakle, ne samo čovjekov odnos prema vlastitom životu, već prema životu drugih, prirode i svih živih bića. U tom smislu se i pojavila najnovija definicija bioetike da je bioetika ljubav prema životu» što ju je lansirao Novozelanzanin Darryl Raymond Johnson Macer, a tu ideju je, zapravo, prvi započeo papa Ivan Pavao II. svojom enciklikom „Evanđelje života“.

Prema mišljenju američkog bioetičara Daniela Callahana bioetika se dijeli na četiri grane: *teorijsku, kliničku, političku* i *kulturnu*. No, današnji problemi nastali zbog *medicinski potpomognute oplodnje, kloniranja i ugrožavanja života općenito*, pogotovo zbog očitog nedostatka etičke svijesti i odgovornosti današnjeg razvoja i znanosti, izazivaju govor o odnosu bioetike i prava kao *bio-prava*.

Počeci: *U današnjoj znanosti postoje neslućene mogućnosti. Jedna od tih, možda i najopasnija za ljudsko društvo u budućnosti, jest kloniranje. Nakon što je klonirana ovčica Dolly, te neki primati-majmuni, dolazi na red i kloniranje samoga čovjeka. Je li dopušteno s bioetičkog stajališta kloniranje čovjeka?*

Fra Luka: Kad je riječ o kloniranju čovjeka, bilo *reproduktivnog* bilo *terapeutskog*, u raspravama se ponajviše ističu tri etička pitanja: o *ljudskoj osobi* povezano s onim o definiciji i dostojanstvu ljudskog embrija, o *dostojanstvu umjetne prokreacije* i o *etičkom utilitarizmu* koji vlada u znanosti.

Te rasprave su i te kako otvorene, pogotovo poslije negoli je britanski parlament u veljači 2002. dozvolio kloniranje ljudskih embrija za stvaranje organa u terapeutske svrhe i istraživanja na njima.

Reproduktivno kloniranje je gotovo jednoglasno odbačeno od svih svjetskih organizacija, ali terapeutsko je gotovo prihvaćeno. Postavlja se pitanje: je li time doista otvoren put liječenju bolesti koje čovječanstvo danas toliko pritišću, a kako to znanstvenici navode. Čini se da ipak treba pričekati razjašnjenja i dati čvrste dokaze! Za sada bih rekao da je i terapeutsko kloniranje pitanje savjesti, i društva i pojedinca, pitanje koje izaziva ozbiljno etičko razmišljanje.

Reproduktivno kloniranje ljudi otvara put *eugeničkom poboljšanju* čovjeka i treba ga etički proglašiti nedopustivom (*quia contra naturam; ex defectu iuris in agente*). Etičari postavljaju osnovno pitanje: tko će odrediti standarde da bi se moglo reći koji je tip čovjeka bolji? Tko to može odrediti

«pravi status» ljudske naravi? Etičari navode četiri razloga: 1) pojam poboljšanja je veoma subjektivna prosudba; 2) terapijsko poboljšanje otvara put konstrukciji savršenog čovjeka; 3) konstruiranje boljih ljudi krši načelo jednakosti ljudskih bića; 4) rizici za buduće generacije nikako se ne mogu kontrolirati.

Navodi se i problem *evolucije vrste i genetske različitosti*. Različitost se kloniranjem poništava, te se razvoj života ne dozvoljava. To može izazvati nepredviđene učinke na biološkom kvadratu gena, posebice ako je riječ o kloniranju presađivanja jezgre prema kojoj bi se samo od jedne osobe moglo proizvesti milijune ljudskih bića. Ne smije se zanemariti ni činjenicu da je uvijek moguća pogreška u laboratoriju koja bi mogla izazvati nenadoknadivu štetu samoj ljudskoj naravi (prirodi).

Navodi se i *problem jedinstvenosti i neponovljivosti svakog pojedinca*. Jedinstvenost određene osobe (ili vlastita vrijednost i vlastito dostojanstvo) je određena jedinstvenošću njezinih gena ili jedinstvenošću njezina vlastitog iskustva i osobne povijesti? Ovo se pitanje može i drukčije postaviti: što je osobni individualitet?

Konačno, kloniranje je na neki način nasilje nad *trajnim otkrivanjem* samoga sebe. To je nasilje koje snažno ograničava vlastitu slobodu i vlastitu osobnu povijest, jer bismo ostali bez budućnosti *razvijanja i događanja*, a to bi umrtvilo onaj ljudima tako dobro poznati osjećaj «čuđenja» što ga pretpostavlja mudrost života kao trajno otkriće i uvijek zadivljujuće čuđenje.

Terapijsko kloniranje pretpostavlja kloniranje ljudskog zametka (predembrija, kako se voli reći) i njegovo uništenje prije same mogućnosti rađanja, gdje embrij ostaje samo sredstvo i kemijska tvornica organa za zamjenu i ispitivanje. Tu nema nikakva humanog odnosa. Gotovo bi se moglo govoriti o nasilju nad prirodom jer je umjetnost mogućeg, do sada pridržana samo politici, prešla u ruke biotehničara.

Zanemaruje se tako ljudska narav, a s čovjekom se manipulira. Dozvoljeno i nedozvoljeno ovisi o "korisnosti", o "društvenom dogovoru". Tko je tu sudac, dokle idu granice korisnosti? Vrtimo se u krugu etičkog relativizma i utilitarizma jer ono što je korisno određuje onaj koji ima moć manipulacije, bilo ljudi, bilo njihovih dogovora. U tom slučaju embrij (ili zametak) se nikako ne definira po onome što on jest, već po vlastitom ideološkom ili znanstvenom uvjerenju.

Naša današnja znanost je po prvi put u povijesti usmjerena na čovjeka i to na čovjeka kao na objekt, tj. njegov život služi kao sredstvo mogućih

intervencija na njemu: potpomognuta oplodnja, kloniranje, izmjena genskog zapisa, eksperimentiranje, otkidanje organa.

Znanost često zahtijeva *apsolutnu slobodu* istraživanja kao jedinu vrednotu. Dobro onda nije više u onome *što se vrši*, već u onome *kako se vrši* ili ne vrši. Tako bi bilo *moralno dozvoljeno sve ono što čovjek vrši slobodno*. Jedina postojeća vrednota je sloboda istraživanja koja postaje i norma djelovanja. Zar se time vlastita sloboda ne nameće slobodi drugoga jer *pobjeđuje tko je jači!*

Tako pitanje definicije, statusa i dostojanstva ljudskog embrija postaje od akutne važnosti. Kad započinje ljudski život? Koji status ima ljudski embrij? Ta pitanja zadiru duboko u svijet znanosti i etike, a to je i najdelikatnije naše pitanje.

Premda do sada nema ni jednog učiteljskog teksta posvećenog isključivo kloniranju, Katolička se crkva sasvim jasno izrazila protiv svake vrste kloniranja, dok su se protestantske crkve različito izrazile. Protestantski teolog Joseph Fletcher u kloniranju vidi opravdanu mogućnost ljudske reprodukcije i shvaća je kao ekspanziju ljudske slobode. Paul Ramsey ljudsko kloniranje, jednako kao i umjetnu oplodnju, vidi kao nedopušteno ljudsko zadiranje u odnos bračnog para i Boga.

Katolička se crkva najviše izražava preko svoje Akademije za život (dva dokumenta) i naglašava da se kloniranje čovjeka mora obustaviti zbog etičkih razloga.

Ti razlozi se temelji na činjenici da je kloniranje čovjeka:

1. radikalna manipulacija konstitutivne relacionalnosti i komplemetarnosti koje se nalaze u samom početku ljudske prokreacije, bilo pod biološkim, bilo pod personalističkim vidom;

2. logika industrijske proizvodnje i radikalna instrumentalizacija žene;

3. uvodi potpuno dominiranje nad opstojnošću drugoga, toliko da mu programira biološki identitet, selekcioniran samo prema arbitrarnim i čisto instrumentalnim kriterijima;

4. ograničava samo dostojanstvo klonirane osobe koja će na svijet doći samo kao «kopija» (premda samo biološka) nekoga drugoga.

Papinska akademija za život i same eksperimente o ljudskom kloniranju drži nedozvoljenima i nemoralnima zbog:

1. arbitrarne finalizacije ljudskog tijela kao čistog instrumenta za istraživanje (tijelo nije stroj napravljen od raznih dijelova);

2. činjenice da je svaki embrij, pa bio i kloniran, čovjek.

Prema katoličkom mišljenju kloniranje uvijek predstavlja povredu stvaranja i reda koji postoji u prirodi. Stoga se i svaka želja za kloniranjem kao i tehničko izvođenje protive volji Boga Stvoritelja i tako umnažaju već raširene učinke naše kulture koja je usmjerena ne samo protiv Boga, već i protiv čovjeka.

Sam papa je u dva navrata upozorio na nedozvoljenost terapijskog kloniranja, premda je naglasio da su nakane i ciljevi plemeniti, i pozvao znanost da pođe drugim putovima u traženju terapijskih zahvata, onih koji ne predviđaju ni kloniranje i uzimanje matičnih embrionalnih stanica, već uzimanje matičnih stanica s odraslih organizama

Počeci: *Jedan od gorućih problema bioetike svakako je i eutanazija. Ona bi po definiciji bila namjerni postupak okončanja života osobe koja to zatraži, a izvršitelj je druga osoba, najčešće liječnik. Volja pacijenta pri tome je odlučujući čimbenik. Je li eutanazija, kao ona koja čovjeka lišava «nepotrebne» boli i omogućava mu dostojanstvenu smrt, dopuštena?*

Fra Luka: Kad je riječ o eutanaziji danas u svijetu postoje različiti stavovi, na jednoj strani postoje pobornici i zagovornici eutanazije, postoje i države koje su je legalizirale, kao i one koje se i pripremaju za legaliziranje istog postupka. S druge strane postoje protivnici eutanazije, čitava društva kao i kršćanske Crkve koje se opiru samoj ideji dopuštanja eutanazije.

Sam pojam *eutanazije* u sebi nema nikakvih dvoznačnosti. Etimološki on znači «dobra smrt». U tom smislu se može shvatiti kao ljudska čežnja za blagom, brzom i bezbolnom smrću, zašto su se kršćani i molili i čiji je zaštitnik sv. Josip. Istovremeno je termin kroz povijest označavao i brigu i njegu bolesnih i umirućih osoba kako bi im se olakšala smrt. No, danas više u tom smislu ne govori o eutanaziji. Ona danas najčešće znači nanošenje smrti nekome drugom da se eliminira bol. To je tzv. ubojstvo iz samilosti ili milosrđa. Pobornici eutanazije, a danas se govori i o pravu na smrt, žele sebi i drugima:

1. omogućiti izbjegavanje da postanu žrtve eutanazije ili terapijske upornosti koja samo uzaludno produžava smrtnu agoniju i nanosi umirućemu bol;
2. izbjegavanje tehnološki zasnovane smrti pod raznim aparatima okruženi samo stranim osobama;
3. omogućavanje bezbolne smrti koju hotimično traže od liječnika ili je sami ostvaruju uz njegovu pomoć jer zbog starosti ili teške bolesti trpe silne boli i gube svako ljudsko dostojanstvo.

Sigurno je i to da svatko želi umrijeti na «lijep», a ne na «ružan» način premda točno ne znamo da li smrt u sebi ima išta dobrog a lijepoga. Zapravo, kad govorimo o «dobroj» i «lijepoj» smrti mislimo na samo umiranje. Dobra smrt je ona koja dolazi na «miran i dostojanstven» način, tj. onda kada smrt nastupi poslije procesa umiranja bez velike boli i patnje.

Da bi se danas znalo o kojem je značenju riječ, onda se uz imenicu dodaju pridjevska pojašnjenja: aktivna-pasivna, direktna-indirektna, pozitivna-negativna, premda bi osnovno razlikovanje moglo biti je li riječ o *lenitivnoj* ili *okcizivnoj eutanaziji*.

Stoga bi se eutanazija u današnjem poimanju mogla i definirati kao bezbolno uništavanje ljudske osobe, bilo da je ona svjesna ili ne, koja trpi teške boli zbog neizlječive bolesti ili nekog oštećenja što ga namjerno izvodi medicinsko osoblje, ili barem potpomaže, preko određenih lijekova ili uskraćivanjem redovite njege jer smatra da produživanje života u takvim uvjetima nema smisla zbog teškog stanja dotičnog subjekta ili zbog toga što je to previše teško za društvo.

Treba istaknuti da je aktivna, direktna ili pozitivna eutanazija ipak jedan od oblika ubojstva nevinoga ljudskog bića. Prema kršćanskom shvaćanju ubojstvo nevinoga čovjeka, čak i na vlastiti zahtjev, nikada ne može biti moralno opravdano. Sam čovjek je osoba jer posjeduje objektivnu vrijednost, koja je transcendentna i nedodirljiva i kao takva je dana kao norma. Čovjek je živo biće i posjeduje život. I to bi bio već dovoljan kriterij da čovjekovu osobu i život svatko mora poštovati i na osnovi toga treba prosuđivati svaki zahvat na čovjeku.

Dostojanstvo osobe, a ne samo izričito biološki oblik, zahtijeva da se poštuje cjelovitost koja sadrži i biologiju, jer osoba se zapravo i očituje svijetu i drugima kao živa i cjelovita osoba. U duhu te osobnosti, u ideji personae, nestaje mogućnost namjernog ubojstva nevinog čovjeka, bilo na način eutanazije (na neki način uz pomoć stručnih ljudi i institucija) ili na bilo koji drugi način.

Iz toga proizlazi i drugo načelo koje veli da nitko i ništa ne može ovlastiti nekoga da usmrti nevinog čovjeka. To je načelo nepovredivosti osobe koje je isto tako utemeljeno na sakralnoj vrijednosti života.

U svom suvremenom značenju eutanazija se najviše upotrebljava kao *ubijanje iz samilosti* ili *mercy killing*, dok se u smislu olakšanja od boli i agonije dosta često upotrebljava njemački izraz *Sterbebeistand* — pomoć kod umiranja ili njega umirućih, što se pak razvilo u palijativnu medicinu.

Počeci: Danas se mnogo govori o medicinski potpomognutoj oplodnji. O ovom problemu postoje različita mišljenja. Neki se znanstvenici slažu s ovim načinom oplodnje misleći kako nema nikakve opasnosti za dijete koje je začeto, dok drugi tvrde suprotno. Također je poznato kako mnogi zametci ostaju «neupotrjebljeni». Ima li opasnost za dijete nastalo na ovaj način i što učiniti sa onim zametcima koji su prekomjerni višak?

Fra Luka: Metodom medicinski potpomognute oplodnje, posebice one in vitro, u svijetu je rođeno nekoliko milijuna djece, a u Hrvatskoj negdje oko 10000. Za znanstveni je svijet to veliko dostignuće jer se smatra se da je to i medicinski odgovor na pitanje neplodnosti mnogih bračnih parova. Istovremeno su izraženi i određeni strahovi i etički problemi koji još ni danas nisu otklonjeni. U laboratorijima se stvaraju i uništavaju mnogi embriji, naravna prokreacija je potpuno izmijenjena, a otvoren je i put mnogim manipulacijama. Stoga se danas sve više postavljaju etička pitanja koja se odnose na različite metodologije oplodnje, a koje se iz dana u dan sve više razvijaju.

Postavlja se pitanje i ekonomske opravdanosti tih metoda (troškovi i korisnost), kao i posljedica njihova tretmana na ljudima (npr. posljedica hormonalne terapije). No, teži su etički problemi vezani uz «višak» embrija i uz heterolognu oplodnju..

Sam termin *medicinski potpomognuta oplodnja* pojavljuje se u upotrebi tek od 2002. godine. Riječ je o najvećem biomedicinskom rječniku *Medical Subject Headings* (MeSH-SAD). Izraz «tehnologije potpomognute oplodnje» su opisane kao “*kliničke ili laboratorijske tehnike koje su usmjerene da omoguće ljudsku ili životinjsku plodnost*.”

Do tada se upotrebljavao termin umjetna oplodnja ili umjetno osjemenjivanje koje se dijeli na dva osnovna načina: oplodnja in vivo (unutartjelesna) kada se susret gameta (jajašce i spermij) događa unutar ženinog tijela, i oplodnja in vitro (izvantjelesna) kada susret gameta dolazi izvan tijela, tj. u epruveti (FIV ili IFV) i poslije se prenosi u tijelo (embryo transfer - ET).

Treba dobro razlikovati homolognu (gamete su od bračnih drugova ili stalnih partnera) i heterolognu oplodnju (jedna gameta je od treće osobe, nazvane darivatelj, tj. osobe izvan bračnog zajedništva).

Osnovni problem medicinski potpomognute oplodnje je u tome što ona prebacuje čin oplodnje izvan područja ljudskog djelovanja (agere) i postavlja ga na područje činjenja (facere). Drugim riječima: rađanje više nije ljudski čin već postaje tehnički čin. Čini se da to nameće nekoliko pitanja: problem smisla, problem etike i problem prava ili zakonodavstva.

Kad govorimo o smislu onda je vidljivo da potpomognuta oplodnja

nikako nije kao drugi medicinski zahvati koji idu za tim da otklone ili izliječe određenu bolest ili patologiju. Sterilnost određenog para, zbog čega se traži liječnička pomoć, poslije uporabe potpomognute oplodnje uopće nije riješena: ona ostaje i dalje. Poslije rođenja tako začetog i rođenog djeteta, sterilnost nije riješena, a nije bila ni rješavana, niti je plodnost uspostavljena. Potpomognuta oplodnja, dakle, omogućuje da se uporabe tehnike koje omogućuju ili pokušavaju omogućiti začeće i rođenje ljudske osobe.

Zbog toga se i postavlja pitanje: kakav smisao ima potpomognuta oplodnja? Je li dostojna čovjeka kad se zna da je to djelo liječnika-tehničara?

Etički problem je najbolje izražen pitanjem: tko je ili što je embrij? Od odgovora na to pitanje ovisi onda i odgovor o dozvoljenosti ili nedozvoljenosti potpomognute oplodnje općenito ili o dozvoljenosti pod određenim i različitim okolnostima!

Tko smatra da je embrij samo jedan, doduše jedan od prvotnih stadija razvoja svake ljudske osobe, koji se kvalitativno ne razlikuje od rođenog čovjeka (može se govoriti samo o tjelesnoj razlici), on zastupa ontološki personalizam što ga temelji na kriteriju embrijeve naravi ili ljudske prirode i smatra da je potpomognuta oplodnja sasvim nepravedni čin koji čovjeka nije dostojan. Neopravdanost potpomognute oplodnje tada nije samo zbog njezinih nedozvoljenih posljedica kao što je prevelika smrtnost proizvedenih embrija koji se zamrzavaju, tako da se s njima može manipulirati, ali ih i prodavati i s njima trgovati. I kad bi se ta otežavajuća okolnost uklonila, nedozvoljenost potpomognute oplodnje i dalje ostaje jer nijedan čovjek zbog svoje osobne naravi ne zaslužuje takvo umjetno rađanje kao da je samo obična stvar.

Tko smatra da proizvod začeca nije ništa drugo doli biološki materijal, doduše ljudske vrste, ali kojemu je ljudsku narav i dostojanstvo još ne znamo i ne dugujemo, tehnika potpomognute oplodnje je opravdana jer se pomoću nje proizvodi nešto što poslije postaje čovjek. U tom slučaju, kao i u mnogim drugim slučajevima velikih vrijednosti koje se takvima smatraju po općem uvjerenju, ili zbog intenzivnog osobnog interesa, moguće je onda i žrtvovati koji primjerak da bi se postigao bolji ili veći rezultat. Etičko pitanje se u tom slučaju pretvara u pravno ili zakonodavno kako ta važna praksa ne bi izmakla kontroli društva. Etika je time eliminirana. I sami pojmovi koji se upotrebljavaju kao što su «sigurno», «učinkovito» i «svrsishodno» i nisu etički i moralni termini, a da i ne tražimo odgovor na pitanje: je li to pravedno?

Određenu težinu u etičkoj prosudbi potpomognute oplodnje ima, posebice kad je riječ o FIVET-u, sama uspješnost, tj. koliki je njezin postotak rađanja.

Crkveno učiteljstvo dobro razlikuje heterologni FIVET i osjemenjivanje i homologni FIVET i osjemenjivanje.

Svaka vrsta heterolognosti, osjemenjivanja ili oplodnje in vitro je za Crkvu s moralnog gledišta neprihvatljiva.

No, Crkva odbacuje i homolognu oplodnju in vitro. Isto načelo vrijedi i za umjetno osjemenjivanje kad se vrši izvan i neovisno o bračnom činu, dok se dopušta samo ono koje je pomoć i pospješenje, a ne nadomjestak bračnog čina.

Počeci: *Jesu li dopušteni pokusi na čovjeku, pogotovo oni koji još nisu 100% provjereni i sigurni?*

Fra Luka: Otkriće strukture DNA (James Watson i Francis Crik 1953.) bio je odlučujući korak u razvoju modernih biotehničkih znanosti. Znanost je otkrila karakter molekule, značenje i biološku ulogu u razvitku živog bića. DNA ili DNK molekula je sastavni dio svih živih organizama, a sastoji se od mnoštva gena koji su međusobno različiti, ali i međusobno usklađeni. To je tzv. interakcija gena.

No, čovjek pomoću svojih tehnika i znanstvenih dostignuća (genetičko inženjerstvo) može gene prebacivati, poboljšavati i mijenjati. Tako ih može i prebacivati i na ona mjesta koja genu nisu prikladna niti prilagođena (kromosom). Posljedice takvih zahvata na biljkama, životinjama, pa čak i na čovjeku su, čini se, veoma nepredvidljive.

Prvi uspješni prijenos gena u biljku zbio se 1982. godine i od tada se počinju uzgajati tzv. transgene biljke. Istovremeno su započeta i velika ulaganja u biotehnoška istraživanja, osobito u Americi i Kanadi, a konačno je dovršeno i dekodiranje ljudskog genoma.

Jasno da je to izazvalo velika etička pitanja kao što je ono osnovno: *je li moralno ispravno i dozvoljeno sve ono što je tehnički moguće?*

Kad je riječ o istraživanjima i eksperimentima, onda u igru dolazi više vrijednosti kao što su: autonomija znanosti i sloboda istraživanja; korisnost za znanost i društvo; zaštita i poštivanje života, živih bića i čovjeka; pluralizam etičkih kultura i etičke misli unutar društava, itd. Na ovom znanstvenom biotehnoškom području danas postoje različiti pristupi, kriteriji, pa i etički modeli.

I na području biotehnologije, kao i uvijek kad je riječ o bioetici i normativnoj etici, poteškoća je dvostruka: ona što se odnosi na prosudbu

empiričke datosti i ona što se odnosi na aksilošku datost koju treba primijeniti.

Za donošenje prave etičke norme na području biotehnologije možda nam još uvijek nedostaje detaljna spoznaja o samoj znanosti koja je još uvijek u silnoj evoluciji. No, činjenica je da je ona opasno povezana uz uskogrudni industrijski interes.

Ipak, ako znademo da je ta znanost u mogućnosti modificirati gene, da ih zamjenjuje ili eliminira, onda deontološki gledano moramo ustvrditi da je to *contra naturam* jer sam čovjek zahvaća u prirodni proces i modificira ga prema svojim ciljevima. Međutim to bi bila osuda cjelokupnog genetičkog inženjerstva i istraživanja koji mogu čovječanstvu i te kako biti korisni. Čak i kada se primjenjuje na čovjeka, ako je istraživanje *terapeutsko*, nikako ne može biti unaprijed proglašeno nedozvoljenim, a time još manje ako se primjenjuje na vegetativnom i životinjskom svijetu.

Ovdje treba dozvati i drugi deontološki princip na koji se danas pozivaju i mnogi znanstvenici, ali i vjernici: *illicitum ex defectu iuris in agente* (nedozvoljeno jer vršitelj na to nema pravo). Mijenjati i premještati gene je nenaravno, a čovjek nije dobio pravo da to radi. Ako pogledamo i biblijski, čovjek ima pravo sebi prilagođavati, mijenjati i popravljati prirodu, ali nema pravo zadirati u sami razvoj, pogotovo ne onaj genetski. S ove točke gledišta svaki biotehnološki zahvat bi morao biti nedozvoljen jer čovjek nije dobio za to dozvolu, a samim svojim djelovanjem narušava prirodni red. Stoga je biotehnologija protuprirodna, a time i nedozvoljena.

Gledano, pak, *teleološkim* pogledom, najprije treba gledati na posljedice svakog pojedinog zahvata da bismo ustanovili jesu li one za poboljšanje pojedine osobe ili cjelokupnog čovječanstva.

S obzirom na to moglo bi se onda reći:

1. Ako ona služi u *dijagnostičke svrhe* (dijagnoza uvijek ide za spoznajom i želi ustanoviti što je zdravo, a što bolesno), onda je ona dozvoljena na svim živim bićima, pa čak i na čovjeku.
2. Ako služi u *terapeutske svrhe* i opet je biotehnologija dozvoljena, jer joj je osnovni cilj da liječi i da popravlja.
3. No, ako služi *alterativnom cilju*, tj. potpunoj izmjeni naravnog procesa, onda treba odlučno biti protiv takvih zahvata.

Počeci: *Koliko će prema Vašem mišljenju bioetika kao znanost i bioetičari kao znanstvenici uspjeti u naumu zaštite život a i čovjeka?*

Fra Luka: Odgovor je na ovo pitanje težak. Naime, danas su ljudi i te kako postali svjesni da je kraj drugog milenija iznjedrio na vidjelo tamnu stranu jednosmjernog znanstveno-tehničkog napretka. Velika obnova znanosti koja je započela s F. Baconom (*instauratio magna*) je odredila čitavu znanost sve do danas, a glavni joj je cilj bio: *ovladati prirodom u korist čovjeka*. Tako usmjerena znanost je zaboravila na svoju etičku dimenziju i otvorila Pandorinu kutiju i čitav svijet je počeo grcati u problemima. Od znanosti se danas više ne traži samo moć, već i odgovornost. Tako se danas već govori ne samo o ontološkoj, već o filoničkoj čovjekovoj odgovornosti za sva živa bića i za sve vrste; tj. riječ je o biocentričnoj odgovornosti prema mjerilima univerzuma života. Time je čovjek nadišao antropološki okvir odgovornosti i *de facto* dospio u teološku dimenziju odgovornosti.

Neki autori stoga i govore o dovršenosti novovjekovlja i početku «nove epohe» u kojoj se treba pokazati duh očuvanja prirode, a ne više duh ovladavanja, a moralne obzire treba imati prema svim živim bićima.

U taj kontekst valja postaviti nastanak bioetike koja je prvotno izrasla iz medicinske etike, odnosno od velikih problema u suvremenoj medicini, dok se danas smatra etikom života. Dakle, bioetičari svih struja nastoje unijeti u taj i takav znanstveni svijet etičku notu odgovornosti. I sve veći bioetički senzibilitet upozorava da je započela nova paradigma – treća znanost – ili bioetička epoha. Naime, starinska je znanost, počevši već od Sokrata i Aristotela, povezivala znanje i dobro (Sokrat=vrlina je znanje; Aristotel=znanje je vrlina) i tako bila etički usmjerena. Novovjeka se znanost na krilima Baconove «velike obnove - *instauratio magna*» (znanje je moć) konstituirala kao znanost s onu stranu dobra i zla. Znanje se shvaćalo kao moć kojom čovjek podčinjava prirodu radi koristi ljudskoga roda. Tako je nastao generički utilitarizam, a znanost je postala apsolutna i slobodna od moralnih obzira. U suvremenoj znanosti nestale su i druge integrativni dimenzije te je suvremeni svijet sveden na znanstveno-tehničku sliku. Upravo stoga «raste i ono spasonosno» (Horderlin) u našem svijetu, a to je početak nove epohe i treće znanosti. U tom pravcu rade svi bioetičari, premda se oni mogu podijeliti na dvije velike struje: prva struja je čisto laička koja ne priznaje transcendentalnu stvarnost, a druga je struja ona koja priznaje transcendentalnu stvarnost. U okviru ove druge razvila se i *kršćanska bioetika* kojoj i sam pripadam.

Hvala Vam što se pronašli vremena za ovaj razgovor.

Pitanja priredio: fra Ivan Macut